

Vadim Gierko

Institut Socjologii UMCS w Lublinie

BADANIA LOSÓW ABSOLWENTÓW POLSKICH WYŻSZYCH UCZELNI Z KRAJÓW BYŁEGO ZSRR¹

Autor podjął temat losów studentów pochodzących z krajów byłego ZSRR, którzy ukończyli studia w Polsce. Uwzględnił całokształt sytuacji życiowej osób wracających do kraju pochodzenia lub pozostających w Polsce. Przeprowadzone badania mają na celu modyfikację istniejącego systemu stypendialnego, obejmującego studentów ze Wschodu, w celu uzyskania jego największej efektywności.

Słowa kluczowe: absolwent, polityka stypendialna, efektywność programu stypendialnego.

Вадім Герко. Дослідження долі випускників польських ВНЗ з країн колишнього СРСР.

Досліджено долю студентів, які походять з країн колишнього СРСР і закінчили польські ВНЗ. Враховано всю сукупність обставин життєвої ситуації осіб, які залишилися у Польщі чи повернулися додому. Дослідження має на меті модифікацію існуючої системи стипендії студентам зі Сходу для покращення її ефективності.

Ключові слова: випускник, стипендіальна політика, ефективність стипендіальної політики.

Vadim Gerko. Исследования судеб выпускников польских ВУЗов из стран бывшего СССР.

Исследованы судьбы студентов из бывшего СССР, закончивших польские ВУЗы. Учтена вся совокупность обстоятельств жизненной ситуации лиц, оставшихся в Польше или вернувшихся домой. Исследование проведено с целью модификации существующей стипендиальной системы студентов с Востока для улучшения ее эффективности.

Ключевые слова: выпускник, стипендиальная политика, эффективность стипендиальной политики.

Vadim Gerko. The Investigation of the Way of Living of the Polish High Schools Graduates from the Post-Soviet Countries.

The status of students, who came from the post-soviet countries and have graduated from polish high schools, has been explored. It has been taken into account the complex of life circumstances of graduates, who stayed in Poland or returned home. The investigation carries a purpose of modification of existing scholarship system concerning the students from the eastern countries to make it more effective.

Key words: the graduate, the scholarship policy, the effectiveness of the scholarship policy.

Wprowadzenie

Kształcenie cudzoziemców polskiego pochodzenia z byłych republik radzieckich w Polsce trwa już od ponad dwudziestu lat. Takie aspekty pobytu i nauki studentów polonijnych, jak motywacja do nauki w Polsce, ocena studiów, plany na przyszłość, procesy adaptacyjne, tożsamość i identyfikacja narodowa i etniczna studentów, a ostatnio także ich sytuacja materialna i zdrowotna², doczekały się analiz w większych ośrodkach akademickich w kraju. Natomiast losy absolwentów pochodzących z krajów byłego ZSRR rzadko kiedy są przedmiotem zainteresowania zarówno badaczy, jak i instytucji zajmujących się kształceniem studentów polonijnych ze Wschodu. Nadal brakuje pełnej informacji na temat tego, co się dzieje z młodzieżą po ukończeniu studiów, mimo że tego rodzaju pytania są zadawane od początków akcji stypendialnej. Już w połowie lat dziewięćdziesiątych wspomniano o tym, że efektywności programu kształcenia nie da się określić tylko na podstawie średniej ocen studentów, zdawalności egzaminów i terminowości obron³. Należy systematycznie monitorować sytuację życiową studentów po ukończeniu nauki.

Sytuacja absolwentów w literaturze przedmiotu

Warto wymienić kilka najbardziej interesujących prac poruszających temat sytuacji studentów i absolwentów ze Wschodu. Na pewno znajduje się wśród nich praca zbiorowa, publikacja

¹ Publikacja powstała w oparciu o referat o tym samym tytule, wygłoszony podczas Interdyscyplinarnej Międzynarodowej Konferencji Naukowej „Quo Vadis, Młoda Polonio?”, która odbyła się w dniach 17-18 listopada 2012 r. w Pułtusk.

² Temat obronionej w czerwcu 2012 r. pracy magisterskiej autora niniejszego artykułu.

³ J. Mazur, Wstęp, w: Kształcenie rodaków ze Wschodu w Polsce (1989-1995), pod red. J. Mazura, Lublin 1996, s. 5-8.

pokonferencyjna pod redakcją Jana Mazura, pt. *Kształcenie rodaków ze Wschodu w Polsce (1989-1995)*, która jest o tyle ważna, że stanowiła pierwszą próbę podsumowania początków kształcenia młodzieży ze Wschodu w Lublinie, Rzeszowie, Łodzi i innych ośrodkach akademickich. Autorzy poszczególnych artykułów wspominali o zjawisku „szoku kulturowego, językowego i edukacyjnego”. Także podkreślano, że młodzież ze Wschodu jest bardzo zainteresowana kulturą i sztuką, co wyraża się w chętnym i aktywnym uczestnictwie w wernisażach, koncertach, spotkaniach artystycznych itd. H. Krupińska-Lyp podkreśla, że wielu studentów ma podstawowe wykształcenie muzyczne i artystyczne. Uczestnictwo w kulturze i sztuce znacznie przyspiesza procesy adaptacyjne studentów ze Wschodu. Jedną z istotnych kwestii, które rzadko pojawiały się w późniejszych publikacjach, było zwrócenie uwagi na problemy zdrowotne młodzieży i dostęp do opieki medycznej⁴. W publikacji nagłośniono również (domyślny) wspólny cel dla kształcenia cudzoziemców polskiego pochodzenia na wszystkich kierunkach w Polsce — „repolonizacja i polonizacja, internalizacja polskiej kultury, polskiego systemu wartości oraz widzenia spraw świata”. Studenci, którzy zdecydowali się na kształcenie w Polsce, stanęli przed faktem zburzenia swojego dotychczasowego życia i doznali poważnych transformacji swojego światopoglądu. W książce pojawiła się również po raz pierwszy sugestia powołania „rzecznika własnych spraw” i animatora kultury dla cudzoziemców studiujących na polskich uczelniach⁵.

Kolejną publikacją, najprawdopodobniej największą, jest książka pod redakcją Roberta Wszyńskiego *Mniejszość polska na rozdrożu* z 2005 r. W pracy tej zostały opisane chyba wszystkie dotychczas zbadane aspekty pobytu i nauki studentów ze Wschodu w Polsce oraz dane na temat sytuacji absolwentów. Z badań⁶ wynika, że tylko 28% absolwentów, którzy pozostali w Polsce po studiach, mieli w planach (przed rozpoczęciem nauki) pozostanie. Z kolei ponad 40% z nich nie zamierzało emigrować do Polski. Absolwenci, którzy powrócili do krajów pochodzenia, zapytani o to, czy poleciliby młodszym rocznikom studiowanie w Polsce, w większości (83%) odpowiedzieli twierdząco. Natomiast jedynie 69% absolwentów, którzy pozostali w Polsce, odpowiedziało w ten sposób. Mimo że wyniki badań miały charakter jedynie szacunkowy, można pokusić się o stwierdzenie, że deklaracja planów pozostania w Polsce lub powrotu do kraju pochodzenia po studiach nie musi być zgodna z przyszłymi wyborami cudzoziemców. Z drugiej zaś strony, można dostrzec, że stopień zadowolenia z odbytych studiów (kojarzony z gotowością absolwentów do polecenia kształcenia się w Polsce) również nie musi wskazywać na ich przyszłe plany. Także z wypowiedzi absolwentów wynika, że angażują się oni w życie społeczności polskiej w kraju pochodzenia niezależnie od tego, czy wrócili, czy wyemigrowali⁷. Należy jednak uwzględnić fakt, iż badaniami objęci byli absolwenci, którzy kończyli studia w latach dziewięćdziesiątych. Pierwsze roczniki akcji stypendialnej znalazły zatrudnienie w powstających instytucjach polskich za wschodnią granicą, nie miały również, w odróżnieniu od ostatnich roczników absolwentów, komplikacji wynikających z nostryfikacji dyplomów⁸.

Ostatnią książką, o której chciałbym wspomnieć, jest stosunkowo niedawno opublikowana *Polska inteligencja na Wschodzie. Teraźniejszość i perspektywy* pod redakcją Małgorzaty Głowackiej-Grajper i Roberta Wszyńskiego. Książka ta jest ważna przede wszystkim ze względu na swoją aktualność, a także kontynuację wątków z *Mniejszości polskiej na rozdrożu*. W artykule na temat działalności Studenckiej Międzyuczelnianej Organizacji Kresowiaków zaprezentowano postulaty wygłoszone przez przedstawicieli organizacji podczas konferencji (o tym samym tytule co książka) w Warszawie z dnia 27 listopada 2010 r. Postulowano m.in. o ustawowe zdefiniowanie zasad przyznawania stypendiów, monitorowanie sytuacji zawodowej absolwentów, co umożliwiłoby ocenę

⁴ H. Krupińska-Lyp, *Próba oceny procesu kształcenia Polaków ze Wschodu w Studium Języka Polskiego dla Cudzoziemców WSP w Rzeszowie (1990-1995)*, w: *Kształcenie rodaków ze Wschodu*, s. 61-65.

⁵ A. Skalska, *Edukacja i polonizacja. Aktywność kulturalna studentów polonijnych z wyższych lat studiów*, w: *Kształcenie rodaków ze Wschodu*, s. 69-74.

⁶ Badaniami objęto dwie ponad stuosobowe grupy absolwentów, którzy pozostali w Polsce po ukończeniu studiów bądź powrócili do kraju pochodzenia. Przy doborze respondentów zastosowano metodę „kuli śnieżnej”.

⁷ *Mniejszość polska na rozdrożu. Studenci i absolwenci uczelni polskich pochodzący z Litwy, Białorusi i Ukrainy*, pod red. R. Wszyńskiego, Warszawa 2005, s. 264-267.

⁸ R. Wszyński, *Koncepcje kształcenia elity polskiej na Wschodzie: system stypendialny dla studentów polskich z krajów byłego ZSRR*, w: *Polska inteligencja na Wschodzie. Teraźniejszość i perspektywy*, pod red. M. Głowackiej-Grajper i R. Wszyńskiego, Warszawa 2011, s. 134-136.

doboru kierunków i planowanie edukacji przyszłych roczników, powołanie Rzecznika Studentów Polskich ze Wschodu w Ministerstwie Nauki i Szkolnictwa Wyższego⁹. Wracając do kwestii wyboru kierunków, to autorka artykułu *Być Polakiem na Wschodzie? Być Polakiem ze Wschodu?* przytoczyła poglądy niektórych działaczy, którzy krytykowali wybory młodzieży polonijnej niemające, w ich opinii, wpływu na odrodzenie się środowisk polskich za wschodnią granicą. Sugerowano w tym przypadku przyjmowanie cudzoziemców na kierunki muzyczne i artystyczne¹⁰. R. Wszyński dodał z kolei, że przy nieistniejącej procedurze zamawiania miejsc na poszczególne kierunki, przeznaczone dla młodzieży ze Wschodu, program nadal będzie kształcić bezrobotnych prawników, nauczycieli itd.¹¹. W artykule podjęto również próbę określenia czynników, które mogą skłonić absolwenta do pozostania w Polsce po studiach. Są wśród nich m.in. degradacja polskojęzycznego szkolnictwa na Wschodzie, brak pracy w kraju pochodzenia, możliwości, które daje Karta Polaka jej posiadaczom. Zadano również retoryczne pytanie: „Czy pozostać w Polsce jako «Ruski» lub «gorszy Polak?»¹². W tym przypadku wkracza się w kwestie tożsamości etnicznej i identyfikacji narodowej przybyszcy.

Mimo że każda z tych książek została wydana w innej dekadzie, wszystkie one zawierają podobne i niezmiennie od wielu lat wnioski i postulaty. Ukazuje stale popełniane błędy i niewysłuchane sugestie dotyczące poprawy efektywności programu kształcenia. Chciałoby się zapytać, czy wyniki badań zaprezentowane w wymienionych wcześniej pracach miały wpływ na modyfikację programu i akcji stypendialnej? Niestety, tak się nie stało. Wyjątkiem w tym przypadku najprawdopodobniej jest sprecyzowanie i zaostrzenie kryteriów rekrutacji na studia. Pomysł ten został zaczerpnięty ze wspomnianej pracy pod redakcją Jana Mazura. Niemniej jednak publikacje te od lat są impulsem dla nowych inicjatyw — projektów badawczych, konferencji oraz prezentacji w mediach.

W wymienionych pracach zbyt duży nacisk był położony na, jak mi się wydaje, jakościowy aspekt badań. Badania takiego rodzaju dostarczają wiedzy na dany temat, aczkolwiek są mało przekonujące bez uzupełniających je badań ilościowych i danych statystycznych, które — chciałbym zaznaczyć — muszą mieć charakter reprezentatywny, czego zabrakło w i tak nielicznych badaniach ilościowych prezentowanych w niektórych publikacjach. Także w

[...] obliczu trudności, specjaliści zlecają okresowe sporządzanie analiz dotyczących deklarowanych przez obecnych studentów planów na przyszłość. Jest to o wiele łatwiejszy sposób na oszacowanie efektów kształcenia, aczkolwiek nie odzwierciedla stanu rzeczywistego. Plany na przyszłość mogą ulec zmianie w każdym momencie. Niemniej jednak wyniki badań tego rodzaju są jak na razie jedynym źródłem informacji w tym zakresie i służą pomocą w oszacowaniu zakładanych efektów i wskazują na główne tendencje w wyborach i losach absolwentów¹³.

Założenia programu stypendialnego a współczesne realia

Jeśli przyjrzymy się najczęściej zadawanym pytaniom dotyczącym kształcenia młodzieży polonijnej w Polsce, takim jak: „Ilu absolwentów pozostało w Polsce i jak wygląda ich sytuacja życiowa? Ilu powróciło do krajów pochodzenia i jak wygląda ich sytuacja rodzinna, zawodowa? Jaka jest efektywność programu kształcenia? Czy zakładane cele programu zostały zrealizowane?”¹⁴, to nie da się nie zauważyć, że — po pierwsze — odpowiedzi na te pytania zależą od interpretacji celów kształcenia leżących o podstaw programu, po drugie — że tylko dane ilościowe mogą rzucić światło na te zagadnienia. Dane te, choć trudno dostępne, stanowią punkt wyjścia w analizie sytuacji życiowej absolwentów, którzy są niejako produktem programu, więc ich losy świadczą o efektywności całego „programu stypendiów polonijnych”, który jest raczej praktyką niż „zespołem sformalizowanych reguł prawnych”¹⁵, jak to trafnie ujęli autorzy jednej z publikacji.

Należy tu rozwinąć kwestię niejednoznaczności i braku sprecyzowania celów programu kształcenia, które ograniczają możliwość dokładnego zweryfikowania stopnia ich realizacji. Cele

⁹ J. Małyшко, M. Głowacka-Grajper, Studencka Międzyuczelniana Organizacja Kresowiaków, w: *Polska inteligencja na Wschodzie...*, s. 208.

¹⁰ I. Kabzińska, *Być Polakiem na Wschodzie? Być Polakiem ze Wschodu?*, w: *Polska inteligencja na Wschodzie*, s. 26.

¹¹ R. Wszyński, *Koncepcje kształcenia elity polskiej*, s. 134-135.

¹² I. Kabzińska, *Być Polakiem na Wschodzie?...*, s. 27-30.

¹³ V. Gierko, *Odbudowa polskiej inteligencji na Wschodzie — czy, co i jak?*, „*Kurier Galicyjski*”, 2012, nr 8 (156), s. 6.

¹⁴ R. Wszyński, *Postawy studentów i absolwentów*, w: *Mniejszość polska na rozdrożu...*, s. 378.

¹⁵ M. Głowacka-Grajper, R. Wszyński, *Odbudowa polskiej inteligencji na Wschodzie*. Wprowadzenie, w: *Polska inteligencja na Wschodzie*, s. 7-14.

programu stypendialnego dla studentów ze Wschodu o polskim rodowodzie, które były formułowane na początku lat dziewięćdziesiątych, zakładały

[...] powrót zagranicznych absolwentów do swoich krajów, podjęcie przez nich pracy w zawodzie, przyczynienie się do rozwoju polskich środowisk na Wschodzie, a co za tym idzie, proeuropejskiej orientacji społecznej. Zasadność takiego ujęcia odbudowy polskiej inteligencji niejednokrotnie była przedmiotem dyskusji. Czy tylko powrót absolwentów w rodzime strony i przyczynienie się tam do odbudowy polskości jest jedynym sposobem na rozwój polskich społeczności poza granicami kraju? Przecież pozostanie absolwenta w Polsce nie oznacza zerwania kontaktów z Polakami w swoim państwie. Taka osoba może być swojego rodzaju „łącznikiem” dwóch regionów, może udzielić pomocy i cennych rad nie tylko tym, którzy nie wyjechali, ale również tym, którzy zamierzają wybrać się do Polski¹⁶.

Od momentu pojawienia się programu stypendialnego dla młodzieży ze Wschodu minęło ponad dwadzieścia lat, sytuacja społeczna, polityczna, a także ekonomiczna Polski oraz byłych republik radzieckich uległa poważnym transformacjom. Zmieniła się także sytuacja i potrzeby Polaków na Wschodzie, nie zmienił się natomiast sposób myślenia o ich potrzebach, który wykrystalizował się 20 lat temu¹⁷.

Jeśli w Polsce absolwent będzie miał więcej szans na zatrudnienie niż u siebie, to w takim przypadku najprawdopodobniej pozostanie w Polsce po studiach. Jeżeli Polacy mieszkający w miejscowości, z której pochodzi student, są mało aktywni, rozproszeni, bądź są obiektem dyskryminacji i ich potrzeby nie są uwzględniane przez społeczność lokalną, to mimo ewidentnej potrzeby poprawy tej sytuacji, absolwent może nie podjąć się takiego wyzwania¹⁸.

Ważną kwestią mającą wpływ na decyzje absolwentów w tym przypadku może być również samoidentyfikacja etniczna i tożsamość narodowa, która może być poddana redefinicji w trakcie pobytu w Polsce. Studenci

[...] często stają przed faktem konieczności obrony swojej polskości. W myśl przepisów prawnych są oni cudzoziemcami, koledzy ze studiów i członkowie społeczności lokalnych również nie postrzegają cudzoziemców ze Wschodu, nawet tych z polskimi korzeniami, jako rodaków. Przykre doświadczenia często zniechęcają młodych studentów do myślenia w kategoriach odbudowy polskości w swoim kraju¹⁹.

Studenci i absolwenci pochodzący zza wschodniej granicy po długotrwałej nieobecności u siebie w kraju poniekąd mogą czuć się wytrąceni z życia społecznego i politycznego²⁰. Ich powrót wymagałby ponownej adaptacji w kraju pochodzenia²¹. Warto w tym przypadku przyjrzeć się pozostałym dwóm, oprócz odbudowy polskiej inteligencji na Wschodzie, celom kształcenia młodzieży polonijnej, które wymienia J. Mazur. Są to adaptacja społeczna i kulturowa oraz efekty merytoryczne i przygotowanie do zawodu²². Same w sobie cele są zrozumiałe, nie wiadomo natomiast, do jakiej rzeczywistości ma się dostosować student/absolwent. Jeśli bowiem uznamy za właściwą adaptację cudzoziemców do polskich realiów, co najprawdopodobniej jest domniemanym rozumieniem/znaczeniem tego celu, to zaistnieje potrzeba ponownej adaptacji po powrocie, o czym była mowa na początku akapitu. A taki powrót jest zakładany, o czym również wspominałem. Z drugiej zaś strony, jeśli student ma przygotować się do wykonywania zawodu u siebie w kraju, to napotyka na kolejne problemy. Pierwszym z nich jest wspomniany wcześniej brak zapotrzebowania na nauczycieli czy historyków w polskich środowiskach na Wschodzie. Tę niszę wypełnili absolwenci sprzed dziesięciu/piętnastu laty. Drugim problemem są ograniczenia, które wynikają z racji wyuczonych zawodów. Absolwent

¹⁶ V. Gierko, Odbudowa polskiej inteligencji, s. 7-14.

¹⁷ J. Małyško, M. Głowacka-Grajper, Studencka Międzyuczelniana Organizacja Kresowiaków..., s. 206.

¹⁸ V. Gierko, Odbudowa polskiej inteligencji, s. 7-14.

¹⁹ Ibidem, s. 7-14.

²⁰ Z. Kawczyńska-Butrym, Migracja: perspektywa mikrospołeczna — indywidualne i rodzinne zyski, koszty i straty, w: Migracja — wyzwanie XXI wieku, pod red. M.S. Zięby, Lublin 2008, s. 105.

²¹ Z. Kawczyńska-Butrym, M. Ogryzko-Wiewiórowska, M. Butrym, Wyjazdy Polaków — przyjazdy Ukraińców. Lokalne problemy na Lubelszczyźnie, Lublin 2012, s. 88-89.

²² J. Mazur, Efekty kształcenia Polaków ze Wschodu (na przykładzie studentów polonistyki UMCS), w: Kształcenie rodaków ze Wschodu..., s. 21.

prawa czy administracji wykształcony w Polsce orientuje się przede wszystkim w polskim systemie prawnym. Trzecim problemem, z którym stykają się obecni absolwenci, jest problem z nostryfikacją dyplomu, wskutek czego nie tylko brak możliwości wykonywania zawodu u siebie w kraju, ale także niemożność podjęcia studiów doktoranckich i pracy na uczelni²³. Jak widać, sformułowane na początku lat dziewięćdziesiątych cele kształcenia wymagają poważnej redefinicji, by można je było dopasować do obecnej sytuacji w krajach postkomunistycznych, a także do sytuacji społeczności polskich zamieszkujących tamtejsze tereny.

Pomijając interpretację celów, warto rozpatrzyć także perspektywy na polskim rynku pracy, które są wyjątkowo korzystne dla absolwentów ze Wschodu w porównaniu z sytuacją, z którą zetkną się cudzoziemcy po ukończeniu studiów i powrocie do kraju pochodzenia. Przede wszystkim dyplom ukończonych studiów w Polsce umożliwi cudzoziemcom podjęcie pracy zgodnej z wyuczonym zawodem lub podjęcie studiów III stopnia i dalszego rozwoju naukowego. Posiadacze Karty Polaka²⁴ nie tylko mogą dalej kontynuować studia na zasadzie nieodpłatności (bez stypendium rządowego), ale także prowadzić działalność gospodarczą, korzystać z niektórych ulg (np. na przejazd koleją lub zwolnienie z opłat przy wyrabianiu rocznej wizy do kraju²⁵), ale także w przyszłości ubiegać się o polskie obywatelstwo. Istnieje zapotrzebowanie na uczestnictwo cudzoziemców na polskim rynku pracy ze względu na liczne wyjazdy Polaków, a także ze względu na ich znajomość języków obcych²⁶. Według wyników badań, ponad 65% studentów ze Wschodu dostrzega pozytywny wpływ „bycia cudzoziemcem” w Polsce²⁷.

Zarówno trudności, na które mogą natknąć się absolwenci powracający do krajów pochodzenia po studiach, jak i perspektywy pozostania i pracy w Polsce umiejscawiają cudzoziemców w tzw. złotej klatce — aż zanadto wiele czynników skłania cudzoziemców do pozostania w Polsce, co — uwzględniając założenia z lat dziewięćdziesiątych i nie biorąc pod uwagę obecnej rzeczywistości — nie jest pożądanym efektem kształcenia. Natomiast czy jest to zjawisko niekorzystne dla Polski jako kraju przyjmującego?

Perspektywy badań losów absolwentów

Obecnie brakuje odpowiedzi na zasadnicze pytania dotyczące polityki stypendialnej rządu wobec cudzoziemców polskiego pochodzenia ze Wschodu:

Czy studenci i absolwenci pochodzący z byłych republik radzieckich są szansą czy zagrożeniem dla Polski? Czy pomoc finansowa ma przyczynić się do rozwoju polskich elit na Wschodzie, czy elit ukraińskich, białoruskich itd.? Czy pozostanie absolwenta w Polsce traktować jako sukces czy jako porażkę programu?²⁸

Zarówno odpowiedzi, jak i sposób ich weryfikacji zależy od perspektywy rozumienia celów programu kształcenia/stypendialnego. Należy zatem rozpatrzyć na nowo słuszność i kształt sformułowanych w latach dziewięćdziesiątych celów. Od odpowiedzi na tak postawione pytania zależy ukierunkowanie polityki rządowej wobec osób polskiego pochodzenia na Wschodzie²⁹. Odpowiedzi na te pytania można udzielić wyłącznie na podstawie wyników reprezentatywnych badań losów absolwentów, co jeszcze raz przemawia za zasadnością ich realizacji.

Podsumowując, kluczem do rozwiązania wymienionych problemów jest dotarcie do jak najszerszej grupy absolwentów, przeprowadzenie wnikliwych badań na temat ich losów po ukończeniu studiów i utworzenie bazy danych absolwentów, co umożliwiłoby nie tylko oszacowanie efektów kształcenia, zwłaszcza w aspekcie ilościowym, ale pozwoliłoby także utrzymywać dalszy kontakt

²³ A. Moskwa, Studenci z Ukrainy i Białorusi w Lublinie — motywacja, sytuacja, codzienność, w: *Migracje zagraniczne a procesy rynku — przypadek Lubelszczyzny*, pod red. P. Kaczmarczyka, Warszawa–Lublin 2008, s. 116.

²⁴ Wśród studentów w roku akademickim 2010-2011 było 62% posiadaczy Karty Polaka, natomiast 7% z nich było w trakcie jej wyrabiania, w: V. Gierko, *Sytuacja materialna i zdrowotna cudzoziemców polskiego pochodzenia studiujących w Lublinie*, Lublin 2012 (niepublikowana praca magisterska), s. 48.

²⁵ Ustawa o Karcie Polaka z dnia 7 września 2007 r. Dz. U. z dnia 28 września 2007 r. nr 180, poz. 1280, z późn. zm. (Dz. U. 2008 r., nr 17, poz. 106 art. 1, p. 2).

²⁶ Z. Kawczyńska-Butrym, M. Ogryzko-Wiewiórowska, M. Butrym, *Wyjazdy Polaków — przyjazdy Ukraińców...*, s. 63; A. Moskwa, *Studenci z Ukrainy i Białorusi*, s. 128.

²⁷ A. Moskwa, *Studenci z Ukrainy i Białorusi...*, s. 127.

²⁸ M. Głowacka-Grajper, R. Wyszynski, *Odbudowa polskiej inteligencji*, s. 7-14.

²⁹ *Ibidem*.

z absolwentami. Działanie to ułatwiłoby znacznie instytucjom zajmującym się cudzoziemcami, a także pracodawcom, współpracę z osobami polskiego pochodzenia ze Wschodu.

Pojęcie „losy” jest niezwykle szerokie i złożone, dlatego też chciałbym podkreślić, iż badania mają dotyczyć wybranych, aczkolwiek najbardziej istotnych ze względu na głoszone od lat postulaty, aspektów: sytuacji materialnej, warunków mieszkaniowych, sytuacji zdrowotnej, pracy zawodowej, życia rodzinnego, systemu wartości i światopoglądu absolwentów, (re)identyfikacji narodowej i etnicznej oraz kontaktów ze środowiskami polonijnymi na Wschodzie po ukończeniu studiów. Wymienione kwestie należy rozpatrzyć (pomijając zmienne socjo-demograficzne) przez pryzmat wpływu, jaki wywarły na nie odbyte w Polsce studia i kraj zamieszkania po studiach. Wyniki badań nie tylko rzucą światło na niezbadane wcześniej obszary życia osób polskiego pochodzenia ze Wschodu, które kształciły się w Polsce, ale będą także reprezentatywne dla populacji absolwentów oraz dostarczą potrzebnych dla oszacowania skali zjawiska danych ilościowych. W ten sposób możliwe będzie dokonanie właściwej oceny efektywności programu kształcenia studentów ze Wschodu, a także, co wydaje się być najważniejszym, oszacowanie i określenie długofalowego (nigdy wcześniej dokładnie niesprecyzowanego) wpływu odbytych studiów na życie absolwentów. Także absolwenci mogą być proszeni o wyrażenie własnej opinii na temat odbytych studiów i sprawności ich organizacji, co będzie przedmiotem analizy jakościowej.

Najważniejszym wydaje się być sam opis losów absolwentów, a także opis badanej populacji ze względu na zmienne socjo-demograficzne oraz dane na temat odbytych studiów i podjętej pracy zawodowej. Z tego też względu najważniejszą kwestią ma być reprezentatywność próby badawczej respondentów. Rozsądnie jest objąć badaniem obywateli Ukrainy, Białorusi, Rosji i Kazachstanu z polskimi korzeniami, którzy ukończyli w trybie stacjonarnym studia w Polsce. Są to najczęściej reprezentowane grupy wśród cudzoziemców polskiego pochodzenia w Polsce. Uważam, że w badaniach należy pominąć obywateli Litwy, Łotwy i Estonii z kilku istotnych względów. Popierwsze, są to aktualnie obywatele krajów Unii Europejskiej, których sytuacja gospodarczo-polityczna różni się w sposób znaczący od wymienionych wcześniej krajów byłego ZSRR, obywatele ci mają inne (większe) możliwości funkcjonowania w Polsce itd. Po drugie, mniejszość polską na Litwie, która jest najliczniej (porównując do Łotwy i Estonii) reprezentowana wśród studentów polonijnych w Polsce, cechuje wyraźna odmienność (ideowa, behawioralna i dotycząca planów na przyszłość) od Polaków pochodzących z Ukrainy czy Białorusi³⁰.

Badaniami należy objąć zarówno stypendystów, jak i studiujących na zasadzie nieodpłatności i ze świadczeniami na podstawie Karty Polaka. Ze względu na brak jednolitej listy wszystkich cudzoziemców spełniających dane kryteria, dobór losowy próby jest niemożliwy. W związku z czym w badaniach należy posłużyć się kilkoma rodzajami doboru nielosowego. Unikalnym i rzadko wykorzystywanym źródłem informacji jest Internet. Korzystając z niego, możliwe jest odnalezienie wielu osób, które nie widnieją w administracjach urzędowych w Polsce, na uczelniach ani w konsulatach.

Podsumowanie

W problematyce dotyczącej studentów i absolwentów polskich uczelni pochodzących z republik byłego ZSRR pozostaje wiele niezbadanych obszarów, co uniemożliwia dokonanie ewaluacji programu. Od piętnastu lat środowiska naukowo-dydaktyczne oraz przedstawiciele stowarzyszeń zrzeszających Polaków ze Wschodu głoszą postulaty o konieczności przeprowadzenia oceny efektywności programu. Brak monitorowania sytuacji życiowej studentów i absolwentów świadczy o niespójności programu oraz braku konsekwencji w działaniu. Efekty kształcenia należy mierzyć nie tylko w czasie studiów (chodzi tu przede wszystkim o efekty merytoryczne), ale również po ich ukończeniu, o czym się zapomina. Sytuacja zawodowa, ale także i rodzinna, nie mogą zostać zignorowane podczas ewaluacji programu. Obok programu stypendialnego powinien zatem istnieć program aktywizacji zawodowej absolwentów — o czym również wspomniano w ostatnich pracach — który umożliwiałby odbycie stażu po studiach, pomagał w znalezieniu pracy, a także zapewniał pomoc w sprawach prawno-administracyjnych. Pozwoliłoby to na wykorzystanie wartości dodanej

³⁰I. Kabzińska, *Być Polakiem na Wschodzie?...*, s. 18, 21-23; zob. także: *Mniejszość polska na rozdrożu...*, s. 374.

takich absolwentów, czyli znajomości języków oraz realiów społeczno-ekonomicznych oraz kultury i mentalności społeczeństw, z których się wywodzą. Ten potencjał należy wykorzystać nie tylko na polskim i międzynarodowym rynku pracy, ale także w ośrodkach naukowych.

Podsumowując, reprezentatywne ilościowe badania losów absolwentów ze Wschodu uwzględniające najważniejsze aspekty życia są niezbędne dla uzyskania odpowiedzi na aktualne od wielu lat pytania. Dopiero spojrzenie na całokształt sytuacji życiowej absolwentów, którzy zdecydowali się na pozostanie w Polsce lub powrót do kraju pochodzenia, pozwoli ocenić efekty kształcenia i akcji stypendialnej skierowanej do Polaków ze Wschodu, co umożliwi taką modyfikację systemu, która zapewniłaby najlepsze rezultaty. Obecnie w badaniach należy wykorzystać możliwości oferowane przez Internet, które odkrywają nowe perspektywy w eksploracji danego obszaru badawczego, a także aktywnie współpracować ze studentami i absolwentami ze Wschodu w badaniach.